

De Congo Codes

Dirk-Jan Koch

Prometheus – Bert Bakker
Amsterdam, 2014

In het pas verschenen boek *De Congo Codes* volgen we Dirk-Jan Koch tijdens vijf boeiende jaren in de Democratische Republiek Congo, eerst als diplomaat en daarna als medewerker bij de ngo Search for Common Ground. Gedurende die vijf jaar probeert hij antwoord te vinden op één centrale onderzoeksvraag: wat is de rol van de internationale gemeenschap in Congo vandaag – hebben we te maken met internationale samenwerking of eerder internationale tegenwerking. Dit is een zeer interessant uitgangspunt, gegeven het feit dat Congo algemeen bekend staat als een van de (potentieel) rijkste landen ter wereld, terwijl het toch ongeveer helemaal onderaan de Human Development Index bungelt. Al snel blijkt dat het antwoord op deze vraag niet zo eenduidig is – Dirk-Jan Koch komt voorbeelden tegen waar internationale samenwerking zeer efficiënt is, maar is ook getuige van het falen van internationale steun.

De auteur begin zijn verhaal in augustus 2008, wanneer hij met vrouw en kind naar Kinshasa vertrekt om daar tweede ambassadesecretaris te worden op de Nederlandse ambassade. Met haar aanwezigheid in Congo wil Nederland vooral bijdragen tot de stabiliteit in het land, want grote handelsbelangen heeft het er al lang niet meer. Met zeer veel enthousiasme stort Dirk-Jan Koch zich dus in het woelige Congo, waar hij al snel merkt dat het land een grotere impact op hem uitoefent dan omgekeerd. Tijdens zijn eerste maanden in Congo getuigt hij van een groot doorzettingsvermogen en een opmerkelijke doortastendheid, maar ook van enige naïviteit – wat onder andere blijkt uit het foto-incident en de confrontatie met de plaatselijke inlichtingendienst in Goma (p. 29). Dat wij westerlingen ons in een ander referentiekader bevinden, en het niet altijd makkelijk hebben om ons in te leven in de denkwereld van de Congolezen blijkt ook al snel als Dirk-Jan Koch zich verdiept in de strijd tegen kindsoldaten, en dan ontdekt dat die problematiek veel complexer is dan aanvankelijk wordt gedacht. De hervorming van het Congolese leger lijkt een voorbeeld te zijn van manieren waarop internationale hulp doeltreffend kan zijn. Daar tegenover staat echter dat het een aanverwante sector van het leger is – de wapenhandel – die de meest desastreuze effecten oplevert in Congo. Wapens die vrij circuleren vormen inderdaad een reusachtig probleem in Congo; het andere is – contradictorisch genoeg – de gigantische rijkdom aan bodemschatten. Verschillende hoofdstukken in het boek zijn gewijd aan het foute goud en aan de problemen in de di-

amanthandel. Ondanks enkele goed bedoelde initiatieven is het duidelijk dat de goudproductie en –export de Congolese bevolking en overheid weinig oplevert. Bovendien zijn de werkomstandigheden in de goudmijnen in DR Congo erbarmelijk en ziet de internationale gemeenschap geen kans om dit structureel aan te pakken. Ook de handel in diamant komt enkel ten goede aan een kleine Congolese elite, en het Kimberley-certificeringssysteem, waarbij diamanten niet afkomstig mogen zijn uit conflictgebieden, blijkt allesbehalve waterdicht te zijn. Het oosten van Congo bevat eveneens grote hoeveelheden coltan, koper en tin en zoals duidelijk blijkt uit dit boek is het niet toevallig dat deze regio een van de grote conflictgebieden is op het Afrikaanse continent. In het spoor van het Congolese leger tracht Dirk-Jan Koch uit te vinden of internationale initiatieven, zoals het Extractive Industries Transparency Initiative, ervoor zorgen dat deze grondstoffenexploitatie en -handel beter gereguleerd is – met opnieuw het ontmoedigende resultaat dat deze initiatieven weinig effectief blijken te zijn.

Congo is gecompliceerd en alle facetten van de maatschappij moeten op een genuanceerde blik worden bekeken, zo ook de inbreng van Westerse ontwikkelingsorganisaties bij de ontwikkeling van het land. Veel Congolezen werken bij ontwikkelingsorganisaties en kunnen op die manier een uitgebreide familie onderhouden. De keerzijde hiervan is echter dat ontwikkelingsorganisaties de hoog gekwalificeerde mensen weg halen van bij de Congolese overheid. Dat men in Congo prioritair moet investeren in de opbouw van een sterke staat is iets dat voor Dirk-Jan Koch al snel als een paal boven water staat. Het ambtelijke apparaat is inefficiënt en oubollig, maar de hervorming daarvan wordt niet direct aangepakt door ontwikkelingsorganisaties. Typisch voor deze organisaties is namelijk dat zij zich allemaal in dezelfde regio bevinden (vooral Oost-Congo) en zich ook allemaal storten op gelijkaardige onderwerpen (zoals seksueel geweld). Een van de grote tekortkomingen die Dirk-Jan Koch dan ook ziet binnen de internationale steun in Congo is dat de hulp onevenwichtig is verdeeld. Dit zorgt ervoor dat regio's die al weinig worden bezocht door hulporganisaties weinig faciliteiten hebben, waardoor niemand belangstelling heeft om daar te gaan werken en we dus in een vicieuze cirkel van steeds minder en slechtere hulp voor die regio's terechtkomen. Nochtans is het niet allemaal kommer en kwel wat de hulporganisaties betreft en wijst Dirk-Jan Koch er terecht op dat de grote hoeveelheid aan projecten op het vlak van seksueel geweld ook wel degelijk resultaten oplevert – vrouwenorganisaties worden strijdvaardiger, er worden wetten aangenomen om vrouwenrechten te verdedigen, en mannen worden veroordeeld voor verkrachting. Ook slaagt men er langzamerhand in om geweld tegen vrouwen minder aanvaardbaar te maken in de maatschappij.

Enkele lichtpuntjes dus wat betreft de rol van hulporganisaties in Congo, en dat men ook vanuit diplomatiek oogpunt een verschil kan maken, bewijst het verhaal van de moord op mensenrechtenactivist Floribert Chebeya. Dankzij de steun van de Nederlandse ambassade in Kinshasa slaagde men erin de ware toedracht te achterhalen van de dood van Chebeya, en kon de begrafenis van Chebeya uitgroeien tot een viering voor politieke rechten in Congo.

Dat wij Congo nog te veel bekijken vanuit Westerse referentiekaders blijkt opnieuw in het hoofdstuk over Congolese journalistiek. De internationale gemeenschap doet er veel aan om de media en de journalistiek in Congo te versterken, maar vaak begrijpen we niet dat onafhankelijke journalistiek geen hoofdbekommernis is van veel Congolese journalisten, en dat deze (vaak broodnodige) mentaliteit niet veranderd zal worden door een paar trainingsprogramma's te organiseren. Ook hier schieten ons culturele inlevingsvermogen, en onze kennis van de Congolese sociale context, tekort.

Onder andere naar aanleiding van grootschalige verkiezingsfraude en de lamme houding daar tegenover vanuit de internationale gemeenschap besluit Dirk-Jan Koch de diplomatieke wereld vaarwel te zeggen en in 2011 over te stappen naar de ngo-wereld. Ook het Nederlandse beleid in Congo wijzigt langzamerhand – meer gericht op korte termijn Nederlands eigenbelang en daarin kan de auteur zich niet langer vinden. Dirk-Jan Koch gaat dan ook aan de slag bij Search for Common Ground, een Amerikaanse ngo die zich bezighoudt met conflicttransformatie. Ook binnen de organisatie wordt hij geconfronteerd met intriges en corruptie, hoewel je niet kunt negeren dat deze hulporganisatie veel goed werk verricht in Congo. Zo hebben ze een belangrijke rol gespeeld in het bijscholen van het leger, wat vooral in Oost-Congo noodzakelijk is in de strijd tegen de schending van mensenrechten. Nochtans zijn het ook binnen de ngo's de mensen die het verschil maken; de boel wordt vaak verziekt door oneerlijke en gefrustreerde medewerkers, terwijl het de bekwame en efficiënte mensen zijn die de organisatie recht houden en een mooi plaatje van de ngo proberen op te hangen naar de buitenwereld toe. Veel corruptie en afgunst in Congo (alsook het mislukken van internationale steun) heeft te maken met wantrouwen en wedijver tussen verschillende etnieën. Inderdaad, iedereen die regelmatig in Congo komt, merkt dat er een Congolese identiteit bestaat, maar dat de etnische identiteit van veel Congolezen sterker is. We kunnen ons uiteindelijk afvragen of cultuur nog een rol van betekenis kan spelen in een dergelijk land verscheurd door externe belangen en interne twisten. Maar ook dit probeert Dirk-Jan Koch te achterhalen. Zo komt hij tot de conclusie dat populaire cultuur vaak een belangrijke rol speelt in de bewustmaking van veel Congolezen, bij wie de scholingsgraad niet altijd hoog is. Dat illustreert de auteur door het te hebben over de Nederlandse cineastes die educatieve documentaires maken over lokale problemen, zoals de verkrachtingen in Oost-Congo. Sommige van hun films werden door miljoenen mensen bekeken en dragen zo wel dege-lijk bij tot een mentaliteitsverandering. Hetzelfde gebeurt met participatief theater waar maatschappelijke problemen worden aangekaart (wangedrag van militairen vb) en waar we zien dat mensen zich op het podium vrijer uiten en openlijker over problemen durven te praten dan off stage.

Steeds weer komt Dirk-Jan Koch dan ook individuen tegen die tegen de stroom inroeien en hem telkens weer de moed geven om door te gaan. Maar uiteindelijk, na meer dan vier jaar Congo en ondanks zijn ongebreidelde optimisme over de toekomst van het land, breekt hij onder de druk van datzelfde land. Dirk-Jan Koch en zijn familie zoeken andere oorden op en gaan werken in Nairobi.

Dirk-Jan Koch lijkt geslaagd te zijn in zijn opdracht, want na vijf jaar vallen en opstaan heeft hij vier patronen weten te vinden die bepalen of internationale samenwerking met Congo positief resultaat oplevert of niet. Het eerste heeft te maken met performance based financiering van de hulpverlening. Dit houdt in dat resultaten worden gesubsidieerd en dat de verantwoordelijkheden bij de basis worden gelegd, dus bij de mensen die daadwerkelijk in de eerste lijn zitten van de hulpverlening. Voor bedrijven die aan sociaal-maatschappelijk ondernemen doen is het cruciaal op dezelfde lijn te zitten als de bevolking; het gaat hier dus om privaat-publieke samenwerking en ook dat kan de hulpverlening alleen maar ten goede komen. Om de handel in conflictmineralen aan banden te leggen, moet worden geïnvesteerd in strenge en goed gecontroleerde certificeringssystemen; er wordt in dit boek vaak teruggekomen op de link tussen de rijkdom van Congo en het feit dat het land een conflicthaard is. Het is dan ook duidelijk dat de internationale gemeenschap, die de afnemer is van al die mineralen, hier een toonaangevende rol te spelen heeft. Tot slot heeft Dirk-Jan Koch het nog over overlappende belangen – zaken die dus voor Congo en de Congolese bevolking goed zijn, maar die ook interessant zijn voor de wereldgemeenschap. Een voorbeeld hiervan is het unieke ecosysteem van Congo met een fauna en flora die niet alleen toeristen aantrekken maar ook onontbeerlijk zijn voor het voortbestaan van deze planeet. Als de internationale gemeenschap hierin investeert komt dit ten goede aan verschillende partijen, wat vaak resulteert in efficiëntere hulp.

Ik heb dit boek met zeer veel plezier en aandacht gelezen. *De Congo Codes* is een boek dat heel vlot leest en dat voor een blanke Afrikanist als ikzelf voortdurend momenten van herkenning oproept. Allemaal proberen we Congo, en bij uitbreiding het Afrikaanse continent, te vatten en we staan ook wel open voor andere gebruiken en cultuuruitingen. Nochtans maken velen van ons dezelfde fouten als Dirk-Jan Koch: we maken op een naïeve manier foto's in een Congolese stad, we ergeren ons aan corruptie zonder de sociaal-culturele context te kennen, en we veronderstellen dat etnische strubbelingen niet meer van deze tijd zijn. Steeds weer moeten we onthouden alles in een culturele context te zien en moeten we onszelf eraan herinneren begrip op te brengen voor een andere manier van redeneren. Een training in antropologie zou verplicht moeten zijn voor iedereen die naar Afrika gaat – diplomaat, academicus, bedrijfsleider of ontwikkelingswerker. Een terugkerend verhaal is ook dat Congo niet (of niet enkel) behoefte heeft aan geld; het verschil wordt gemaakt door structurele beslissingen en internationale afspraken, zoals het aanpakken van de wapenhandel en de handel in conflictmineralen. Daarnaast is ook het werken met competente en bevoegen mensen noodzakelijk, zowel binnen de ngo-sector, diplomatieke diensten, de kunstensector, de journalistiek als de ambtenarij.

Congo is ingewikkeld, dit kan niet genoeg worden benadrukt, maar in dit boek krijgen we toch een eerste aanzet over hoe internationale samenwerking wel degelijk een verschil kan maken voor de Congolese bevolking. Op dit moment zien we een gemengd plaatje, waarbij voorbeelden van slecht management, corruptie en het totaal niet vertrouwd zijn met de Congolese context worden afgewisseld met initiatieven waar internationale samenwerking wel degelijk zaken heeft bewerkstelligd op het terrein. De positieve voorbeelden blijven relatief beperkt, maar uit dit hele boek spreekt hoop voor de toekomst

van Congo, hoop die niet alleen gebaseerd is op een gewijzigde vorm van internationale samenwerking, maar die vooral gebaseerd is op de drijfkracht en het dynamisme van de Congolese bevolking.

Het is dus een boek dat je tot inzichten brengt, waarbij je soms het boek terzijde legt omdat je verbouwereerd bent door de foute beslissingen die worden genomen door de internationale hulporganisaties, maar waarbij je het boek telkens weer openslaat omdat elk voorbeeld van dwaling gevolgd wordt door een voorbeeld van hoop en optimisme. Een aanrader dus voor iedereen die zich soms ergert aan Afrika, maar die weet dat passie, dynamiek en doorzettingsvermogen nergens meer voorkomen dan in datzelfde Afrika.

Annelies Verdoolaege
Talen en Culturen, Universiteit Gent